

İSTİKLÂL HARBİNDE “MÜTTEFİKLERARASI TAHKİK HEYETİ” ÇALIŞMALARI, RAPORU VE TAHKİKAT NETİCESİ

Dr. Mustafa TURAN

I. Dünya Harbi'nden yenik çıkan Osmanlı Devleti, Mondros Mütârekesini imzalamak zorunda kaldı. Mütâreke gereğince Müttefik Devletler, “güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıktığında herhangi bir stratejik noktayı işgal edebilecekleri”¹ gerekçesiyle Anadolu'yu işgale giriştiler.

Müttefik Devletler, muhtelif tarihlerde aralarında yaptıkları, Osmanlı topraklarını paylaşmaya matûf, gizli antlaşmalar ile işgal ve nüfûz bölgelerini aşağı yukarı tesbit etmiş durumdaydılar. 1917 yılında imzaladıkları St. Jean De Maurienne gizli antlaşması ile Batı Anadolu'nun, İzmir'den Konya'ya kadar geniş bir bölgesini İtalyan nüfûz bölgesi olarak tesbit etmişlerdi.

İngiltere ve Fransa, İtalya'nın Akdeniz'de kendileri için tahlikeli olabilecek yayılmasını engellemeyi mümkün kılacak vasıtayı Yunanistan'ın Anadolu üzerindeki emellerinde bulmuşlardır. Yapılan gizli antlaşmalarda Yunanistan'ın adı dahi geçmemesine rağmen, Türklere karşı savaşa katılma bedeli olarak Yunanistan'a Aydın Vilâyeti (Aydın, İzmir, Manisa, Denizli Sancakları) vaadedilmiştir.

Paris Barış Konferansı'nda² Yunanlıların arazi isteklerini incelemek üzere 5 Şubat 1919'da kurulan komisyon, 30 Mart 1919 da İzmir bölgesinin Yunanistan'a verilmesini tavsiye etti³. İtalyanların şiddetli itirazlarına rağmen bu tavsiye kabul edildi⁴.

1 Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesi.

2 Osmanlı Devleti topraklarının paylaşım projesinin uygulanabilmesi için, galip devletler ve bu paylaşımından yararlanabilecek diğer devletlerin bu konudaki istekleri ve görüş ayrılıklarının diplomasi alanında halledilmesi Paris Barış Konferansı'nda mümkün olmuştur. Konferans 18 Ocak 1919 tarihinde toplanmıştır. Bkz. Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara, 1986, s. 36.

3 Jaeschke, A.g.e., s. 61; Selahattin Tansel, Atatürk ve Kurtuluş Savaşı. Ankara, 1965, s. 11.

4 Tansel, A.g.e., s. 11.

Paris Barış Konferansı kararının, Türklerin tepkisine yol açmadan bildirilmesi ve Yunan işgalleri yapılırken, Türk Makamlarının kendilerine yardımcı olmaları ve mesele çıkarmamaları gerekiyordu.

14 Mayıs 1919 günü Yüksek Komiser Richard Webb tarafından Damat Ferid Paşa'ya bir nota verilmiş ve Paris Konferansı'nın kararına göre İzmir istihkâmlarının İtilâf kuvvetleri tarafından işgal edileceği bildirilmiştir⁵. Müttefik Filonun Başkomutanı Visamiral Calthorpe da, 14 Mayıs 1919 günü 17. Kolordu Komutanı Miralay (Albay) Ali Nadir Paşa'ya bir nota vererek, İzmir istihkâmları ile müdâfaa tedbirlerini hâiz arazinin Mütârekenâmenin 7. maddesi gereğince İtilâf Devletleri kuvvetleri tarafından işgal edileceğini bildirdi⁶. Amiral Calthorpe, aynı gün Aydın Valisi İzzet (Kambur İzzet) Bey'e de bir nota ile aynı hususu bildirmiştir⁷.

Amiral Calthorpe, 15 Mayıs 1919 günü 17. Kolordu Komutanı Miralay Ali Nadir Paşa'ya verdiği ikinci bir nota ile İzmir'in Müttefik Devletler adına Yunan kuvvetleri tarafından işgal edileceğini, şehirde gereken güvenlik tedbirlerinin alınmasını, işgalden sonra da Yunan komutanının arzusunun göre hareket edileceğini, bu konuda "Düvel-i muazzama donanmasının nazar-ı dikkate alınması" tehdidiyle bildirdi⁸.

Bâb-ı Âli İtilâf Devletlerine verdiği cevabî nota ile Osmanlı Hükümeti'nin İzmir'in İtilâf kuvvetleri tarafından işgali hakkındaki Paris Konferansı kararına muhâlefet etmeyeceğini, ancak, Osmanlı Devleti'nin hiç bir parçasının ırk, tarih ve coğrafya açısından Yunanistan ile hiçbir alâkası olmadığını ifade etmiş, bu suretle Yunanistan'ın işgale katılmasını protesto etmiştir⁹.

5 Jaeschke, A.g.e., s. 75; Tayyib Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken, C. I, Ankara, 1959, s. 86; Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, 1918-1938, Ankara, 1973, s. 27.

6 ATASE (Askeri Tarih Stratejik Etüd Başkanlığı) Arşivi, Kl. 12 Dos. 74-49 Fih. 27-1, 39-1; Kl. 26 Dos. 38-105 Fih. 64-65; Kl. 85 Dos. 103-316 Fih. 10; Harp Tarihi Vesikalari Dergisi, Sy. 37, Vesika: 895

7 Kocatürk, A.g.e., s. 16; Celal Bayar, Ben de Yazdım, C. VI, İstanbul, 1968, s. 2019 (İzzet Bey'in 14 Mayıs 1919 tarihli demeci)

8 Amiral Calthorpe'un ikinci notası için Bkz. Jaeschke, A.g.e., s. 265-266; Ali Nadir Paşa'nın konuyla ilgili Harbiye Nezâreti'ne 20 Mayıs 1919 tarihli raporu için Bkz. Mustafa Turan, Aydın Vilâyeti'nde Yunan Mezâlimi ve Tepkiler, 1919-1923, Ankara 1990, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 415 vd.

9 Bayar, A.g.e., C. VI, s. 2000, Belge no: 105

Bütün bu bilgilerden anlaşılacağı gibi, Türk makamlarına önce İzmir'in İtilâf Devletleri kuvvetlerince işgal edileceği, sonra da İtilâf Devletleri adına Yunan kuvvetleri tarafından işgal edileceği bildirilmek suretiyle mesele bir oldu-bittiye getirilmiştir. Böylece Türk idârecilerinin müdâfaa tedbirleri almaları önlenmiştir. 7 Mayıs 1919 günü Paris Konferansı'nda Venizelos'un, Türklere keyfiyetin ancak karaya asker çıkarmadan az önce bildirilmesini teklif etmesi¹⁰ de bu görüşü teyit etmektedir.

Notalarda belirtildiği vechile, İzmir çevresindeki istihkâmlar 14 Mayıs 1919 sabahı İtilâf kuvvetleri tarafından işgal edilmiş¹¹, 15 Mayıs sabahı da, sadece istihkâmlara inhisar etmeyen Yunan işgali fiilen başlamıştır.

İzmir'de işgalden bir gün önce, yapılacak işgale karşı Türklerin direnme hisslerini sarsmak amacıyla Türk mahallelerindeki evlere Rumlar tarafından baskınlar yapılmış, silâh ve malzeme aranmıştır¹².

İzmir'de, Kolordu Komutanı ve Aydın Valisi'nin her ne pahasına olursa olsun, işgal sırasında herhangi bir olaya sebebiyet verilmemesi ve işgalin suhûtle karşılanması için gayret sarfetmeleri, emirler verip tertipler almaları¹³, İzmir'de yeterli askerî bir kuvvetin bulunmaması¹⁴ ve Türk halkının henüz bilinçlenmemiş olması¹⁵ Yunan işgali için rahat bir zemin oluşturmuştur.

İzmir'in işgali, Yunan 5. Piyade Alayı'nın Alsancak iskelesine, Eizon Alayı'nın da Pasaport iskelesine çıkması¹⁶ ile başladı.

10 Jaeschke, A.g.e., s. 71

11 Kocatürk, A.g.e., s. 27

12 Mehmet Okurer, İzmir Kuruluştan Kurtuluşa, İzmir, 1970, s. 170

13 17. Kor. Komutanı Ali Nadir Paşa, Amiral Calthorpe'un ikinci notası üzerine birliklere verdiği emirde, esef verici olaylara sebebiyet verilmemesini, sükûnetin muhafaza olunmasını istemektedir. Bkz. Türk İstiklâl Harbi, Gn. Kur. Harp Tarihi Dairesi, C. II, Ks. 1, Ankara, 1963, s. 53; İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğini öğrenen Vali İzzet Bey, bunu gizleyen ve halkın telaşa kapılmaması gerektiğini ifade eden bir açıklama yapmıştır. Bkz. Islahat, 14 Mayıs 1919

14 Erlerin işe yarayanları cepheye gönderildiğinden geride kalan kadrolar eksikti. Mütâreke gereği Kolordu silahsızlandırılmış, alaylarda dörder makineli tüfek bırakılmış ve bütün top cephânesi Yenikale istihkâmlarına depolanmıştı. Bkz. Rahmi Apak, İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu? Ankara, 1990, s. 2

15 İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğini öğrenen halk Yahudi maşatlığında toplanarak işgal kararını protesto etmişlerse de şehir dâhilinde başarılı bir müdâfaanın imkânı yoktu; esaslı bir teşkilât vücuda getirilememişti. Bkz. Kazım Özalp, Milli Mücadele, 1919-1922, C. I, Ankara, 1988, s. 7

16 Kamil Erdeha, Milli Mücadelede Vilâyetler ve Valiler, İstanbul, 1975, s. 396-397

Yerli Rumlar, Yunan askerlerini karşılamak için Kordonboyu'na toplanmışlardı. Üzerlerinde mavi-beyaz kumaştan dikilmiş elbiseler bulunan Rum kızlarının ellerinde çiçekler ve bayraklar vardı¹⁷. Rumlar, ellerindeki Yunan bayraklarını sallıyor, çiçekler, alkışlar ve "Zito Venizelos" bağırışlarıyla Yunan askerlerini selâmlıyorlardı. Rıhtım-daki bütün binalar Yunan bayraklarıyla donatılmıştı. Vapurlar ve fabrikalar sürekli düdük öttürüyor, başta Aya Fotini olmak üzere kliselerin çanları durmadan çalıyordu. Bandolar da Yunan milli marşını çalmakta idiler¹⁸. Metropolit ve rahipler, diz çökmüş, ağlayarak ve ilâhiler söyleyerek Yunan bayraklarını öpüyorlardı¹⁹. Atina Habercisi adlı Yunan gazetesi 15 Mayıs'ta İzmir'den aldığı şu haberi yayınlıyordu: "Rıhtımlar adamdan taşıyor; tıklım tıklım dolu. Hepsinin de ellerinde Yunan bayrakları ve çiçeklerle dolu sepetler var. Sevinçten ağlıyorlar. İzmir'de şimdiye kadar böyle bir manzara görül-müş değildir. Bütün evlerin balkonları bayraklar ve çiçeklerle süslenmiş, sokaklara da halılar serilmiş; halk sevinçten sarmaş dolaş sokak-larda dans ediyor"²⁰.

Daha sonra, Efzon askerlerinin Askerî Kışla (Sarı Kışla) önüne geldiği bir sırada atılan bir silah²¹ ile ortalık karışmış. Yunan işgaliyle beraber -işgalin bitişine kadar devam edecek olan- Yunan mezâlimi de fiilen başlamış oluyordu²².

İzmir'de başlayan Yunan işgali, kısa bir sürede geniş bir sahaya yayılmıştır. Yunanlıların işgal ettikleri hemen her yer insanlık dışı olaylara sahne olmuştur. Türk halkını imhâ ve tehcir gayesi ile yapılan zulümler bir süre sonra Batı kamuoyuna yansımıştır.

İzmir'deki İtilâf Devletleri delegeleri, kendi hükümetlerinin Yüksek Komiserlerine, Yunan işgalinin sebep olduğu ağır durumu şöyle bildirmekteydiler: "Yunanlılar, İzmir'deki İtilâf Devletleri komutanlarının emirlerini yerine getirmemektedirler. Oysa, Yunan kuvvetleri teknik bakımdan bunların komutası altındadır. Yunan sahra subayları kendi komutanlarının bile emirlerinden habersiz görünmekte, bütünüyle bağımsız davranmaktadırlar. Bunun sonucu olarak, savaş

17 Ömer Sami Coşar, İstiklâl Harbi Gazetesi, 16 Mayıs 1919

18 ATASE Arş. Kl. 12 Dos. 74-49 Vih. 15.

19 Bayar, A.g.e., C. VI, s. 1793

20 Coşar, İHG, 16 Mayıs 1919

21 İşgal günü atılan bu ilk silah, tarihimize "İlk Kurşun" olayı olarak geçmiştir. Geniş bilgi için Bkz. Turan, Adı geçen tez, s. 65-66.

22 İzmir ve civarındaki Yunan zulümleri için Bkz. Turan, A.g.t, s. 62 vd.

alanlarında, genellikle ordular üzerinde denetim uygulanamamakta ve savaş cephesi boyunda ve yan kanatlarda çarpışan başı bozuk güçler de kontrol edilememektedirler. Bunlar, Türk halkına her yerde yeni kısımlar uygulamakta, haydutluk, eşkiyalık ve yapabildikleri ölçüde yağmalara koyulmaktadırlar.”²³. İstanbul’daki Amerikan Komisyonu da, 18 Mayıs 1919 tarihli raporunda, Yunanlıların zulümlerinden bahsetmekte ve Yunan ordusuna gözlemci olarak İtilâf Devletleri subaylarının gönderilmesini istemektedir²⁴.

Osmanlı Hükümeti, Başkan Wilson’a baş vurarak, Yunan mezâlimini tahkik üzere bir komisyon kurulmasını istedi. Sadrazam vekili Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi, 15 Temmuz 1919 tarihinde Yunanlıların mezâlimde buldukları yerlere bir Tahkik Heyetinin gönderilmesini rica etmiştir²⁵. Sabri Efendi, böyle bir tahkikatın Paris Barış Konferansı’nın sorumluluğu altında yapılmasını istemektedir²⁶.

Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi’nin tahkikât isteği, İzmir’deki İtilâf Devletleri delegelerinin raporlarıyla birlikte Paris Barış Konferansı’nda görüşülmüş ve Georges Clemenceau, Yunan ordusu aleyhindeki suçlamaları incelemek için bir Tahkik Heyeti kurulmasını önermiştir²⁷. Paris Barış Konferansı, 21 Temmuz 1919 tarihinde İzmir’deki Yunan zulümleriyle ilgili şikâyetleri incelemek üzere bir komisyon kurulmasını kararlaştırmıştır²⁸. Böylece, Yunan mezâlimi konusundaki müteaddit şikâyetler, Müttefiklerarası bir heyetin tahkikâtta bulunmasını sağlamış oluyordu. Bu konuda Atatürk, “... tazallum ve şikâyetlerimiz, binnetice, muhtelit bir komisyonun, İzmir ve havâlisinde icrâ-yı tahkikât eylemesini icâbettirdi.” demektedir²⁹.

23 Laurence Evans, Türkiye’nin Paylaşılması, 1914-1924, (Çev. Tefik Alanay), İstanbul, 1972, s. 178-179

24 Kayhan Sağlamer, “Anadolu’nun İşgali ve Yunan Mezâlimi Hakkında Müttefiklerarası Komisyonun Raporu”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi. C. IX-X, Sy. 49, (Ekim, 1971), s. 6

25 Jaeschke, A.g.e., s. 86-87; İzzet Öztoprak, Kurtuluş Savaşında Türk Basını, Ankara, 1981, s. 95.

26 Sağlamer, A.g.m., s. 6

27 Jaeschke, A.g.e., s. 87; Evans, A.g.e., s. 179

28 Kocatürk, A.g.e., s. 52

29 Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, C. III (Vesikalar), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973, s. 1175; 6 Ağustos 1919 tarihli Vaz’iyet-i Umûmiyye Tamimi’nde de, “Yunan işgalinin tevellüd ettiği fecaatlar İtilâf mehâfilince anlaşılmuş ve bu fecayı tedkik ve tesbit etmek üzere mahalline bir İtilâf komisyonu müttehid-i hareket bulunmuştur” denilmektedir. Bkz. ATASE Arş. Kl. 183 Dos. 18-87 Fih. 31

15 Mayıs-20 Temmuz 1919 tarihleri arasındaki olayları inceleyecek olan, Amerikan Yüksek Komiseri Mark Lambert Bristol başkanlığındaki heyete, İngiltere adına General Robert Hugh Hare, Fransa adına General Gedrges Hippolyte Bunoust, İtalya adına da General Alfredo Dall'Olio'nun katılması kararlaştırıldı. Venizelos, böyle bir heyetin kurulmasına itiraz etmediyse de³⁰, Yunanlı bir temsilcinin heyette bulunmasını istemiştir. Clemenceau, Yunan işgal bölgesindeki Türklerin, Yunan üyenin yanında doğru konuşmaya cüret edemeyeceği gerekçesiyle Venizelos'un isteğini kabul edilmez bulmuştur. Sonra, oy hakkı olmamak ve varılacak sonuçlara katılmamak şartıyla bir Yunanlı'nın heyetin çalışmalarını izleyebileceği tebliğ edilmiş ve aynı şartlarla bir Türk temsilcinin de heyete katılması kararlaştırılmıştır³¹.

MTH (Müttefiklerarası Tahkik Heyeti)'ne Yunanlılardan Albay Mazarakis ile Türklerden Yarbay Kadri danışman olarak katılmışlardır³². Heyette ayrıca, yazı ve tercümanlık görevini yapmak üzere aynı milletlere mensup subaylar da görev almıştır³³.

Barış Konferansı Yüksek Konseyi, İzmir ve civârında incelemelerde bulunmak üzere MTH'nin görevlendirilmesinin kararlaştırıldığını 5 Ağustos 1919 tarihinde Osmanlı Hükümeti'ne resmen bildirmiştir³⁴.

Türk makamları, MTH'nin yapacağı tahkikâttan faydalı bir netice alınabilmesi, bu bölgede yapılan insanlık dışı olayların dünya kamuoyunda bilinmesi ve siyâsi plâftormda yapılacak olan teşebbüslere yardımcı olması amacıyla her türlü tedbiri almaya, meydana gelen olaylar hakkında heyetin bilgilendirilmesine çalışmaktaydılar.

Harbiye Nazırı tarafından 14. Kolordu Kumandanlığı ile 2. Ordu Müfettişliği'ne gönderilen 6 Ağustos 1919 tarihli tezkirede: İzmir

30 Venizelos, 30 Haziran 1919 da İngiliz Hükümeti'ne iddia edilen cinayetlerin yerinde incelenmesi için bir soruşturma komisyonu kurulmasını teklif etmişti. Bkz. Selahattin Salıık, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etniki Eterya, İstanbul, 1968, s. 269.

31 Sağlamer, A.g.m., s. 6; Türk İstiklâl Harbi, C. II, Ks. 1, s. 203; Öztoprak, A.g.e., s. 95-96; Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, İstanbul, 1976, s. 464.

32 Öztoprak, A.g.e., s. 96; Harbiye Nezâreti, Hariciye Nezâreti'ne Tahkik Heyeti refakatine Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye 2. Şube Müdürü Kaymakam (Yarbay) Kadri Bey'in tayin edilmiş olduğunu bildirdi. Bkz. ATASE Arş. K1. 118 Dos. 81-423 Fih. 41

33 Asaf Gökbel, Milli Mücadelede Aydın, Aydın, 1964, s. 304; Ahenk Gazetesinde MTH'nde 5 kâtabin görev aldığı bildirilmektedir. Bkz. Ahenk, 24 Ağustos 1335

34 ATASE Arş. K1. 183 Dos. 18-87 Fih. 31 (6 Ağustos 1919 tarihli Vaziyet-i Umûmiye Tamimi); Ahenk, 6 Ağustos 1335

ve havâlisinde meydana gelen olayları tahkik ve tesbit etmek üzere, Sulh Konferansı kararıyla bir komisyonun geleceği bildirilerek, bu komisyon nezdinde Türklerin uğradıkları zarar ve ziyanların mübalağasız, delillere dayalı olarak tesbitinin gerekli olduğu, bunun için mülkî memurlar ile ahâlinin birlikte, yanan köylerin, yağma edilen malların, yaralanan, katledilen ve tecâvüze uğrayan insanların isim, zaman, mekân, şahit ve delil gösterilerek MTH'ne bildirilmesini istemiştir. Ayrıca, Osmanlı askerî kuvvetinin intizâmı, tarafsızlığı, muhafaza etmekte olduğu vakar ve sükûn hakkında heyete her vesile ile misaller verilmesi istenmiştir³⁵. 14. Kolordu Komutanı, Harbiye Nezâreti'ne cevabında, Yunan mezâlimini gelecek olan heyete bildirmek üzere gerekli tedbirlerin alınmakta olduğunu bildirmiştir³⁶.

Türk makamlarının, Yunan zulümlerini gelecek olan heyete bildirmek üzere tedbirler almalarına karşılık Yunanlılar, gelecek olan heyeti yanıltmak ve kendi arzuları lehinde bir netice çıkmasını sağlamak için her yola başvurmuşlardır. 14. Kolordu Komutanı, Harbiye Nezâreti'ne, Yunanlıların yolsuzluklarını örtmek için Türk halkına baskılar yapmakta olduklarını bildirmekteydi³⁷.

Yunanlılar, MTH nazarında temize çıkabilmek için bazı köylerde halktan masum olduklarına ve kendilerine bir fenalık yapılmadığına dair zorla yazılar almışlardır. 14. Kolordu Komutanlığı'nın 3 Ağustos 1919 tarihli Harbiye Nezâreti'ne raporunda, Bergama ile Dikili arasında Kozak Nahiyesi'nde bulunan Yunan kuvvetlerinin, köylerde kalmış olan halktan, masum olduklarına dair zorla varakalar almakta oldukları ifâde edilmektedir³⁸. 14. Kolordu komutanı 6 Ağustos 1919 tarihli Harbiye Nezâreti'ne yazısında da, Yunanlıların böyle yapmalarının sebebinin yakında gelecek olan tahkik heyetinden, yolsuzluklarını örtmek olduğunu belirtmiştir³⁹.

MTH'nde görevli Kadri Bey, Harbiye Nezâreti'ne verdiği raporlarla, heyetin çalışmalarını bildiriyor ve Heyetin memnuniyetini sağlamak için alınması gereken tedbirlere işaret ediyordu⁴⁰. Kadri

35 ATASE Arş. Kl. 183 Dos. 18-87 Fih. 22; Kl. 14 Dos. 91-56 Fih. 45

36 ATASE Arş. Kl. 184 Dos. 19-88 Fih. 66

37 ATASE Arş. Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 30

38 ATASE Arş. Kl. 14 Dos. 91-56 Fih. 30

39 ATASE Arş. Kl. 184 Dos. 19-88 Fih. 66

40 Mesela Kadri Bey, 4 Eylül 1919 tarihli Harbiye Nezâreti'ne raporunda: "... Komisyon'un Aydın'dan Nazilli'ye kadar emniyetle seyahati için muktezî bil-umum tedâbirin ittihâziyla beraber Nazilli'de kendilerine bir mahall-i münâsib ihzârı hususunun memurini mülkiye ve askeriyesine emir ve tebliğine müsaadenizi arz ve istirham ederim" demektedir. Bkz. ATASE Arş. Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 53

Bey, müteaddit raporlarından sonra 5 Ekim 1919 tarihli ve Heyetin bütün çalışmalarını kapsayan mufassal raporunu Harbiye Nezâreti'ne takdim etmiştir⁴¹.

MTH, 12 Ağustos 1919 tarihinde İstanbul'da ilk toplantısını yaptı ve göreve başladı. Heyet, bu tarihten 15 Ekim 1919 tarihine kadar 46 toplantı yapmıştır. İlk ve son toplantılarını İstanbul'da yapan Heyet, çalışmalarını olay mahallinde yoğunlaştırmıştır. Toplantıların 20 si İzmir'de, diğerleri ise Yunan kontrolünün yaygın olduğu yerlerde yapılmıştır. MTH, İzmir, Menemen, Manisa, Aydın, Nazilli, Ödemiş, Ayvalık, Çine ve civarında tahkikatta bulunmuş ve 175 tanığın ifâdesini almıştır. Türkler, Yunanlılar, Ermeniler, Yahudiler ile Amerikalı, İngiliz, Fransız ve İtalyanlar Heyet'e ifâde vermişlerdir⁴². Heyet, daha ziyade yabancıların ifâdelerine önem vermiştir⁴³.

MTH azaları İstanbul'dan münferiden hareketle 22 Ağustos 1919 günü İzmir'e geldiler⁴⁴. Vali İzzet Bey'i ziyaret ettikten sonra toplanmaları için hazırlanan Sultanî Mektebi'ne geldiler. Orada, Belediye Reisi, Müfti, Mektep Müdür ve Muallimi ile bazı eşrâf tarafından karşılanmıştır.

Heyet, ilk toplantısında takip edeceği çalışma hakkında karar almıştır. Osmanlı ve Yunan delegelerin toplantılara katılmayıp, yalnız Heyet'in dinleyeceği şahitlerin hazırlanması ve lüzum görülecek hallerde Heyet'e yardımcı olmalarının uygun olacağı kendilerine bildirilmiştir.

Heyet, daha önce, 14. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa ile bazı şahısları dinlediği ve muhtelif makamlardan gelen raporları mütâlaa etmiş olduğu için olaylar hakkında genel bir bilgiye sahipti.

MTH, İzmir'de ilk toplantısını müteâkip bir İtalyan subayını dinledikten⁴⁵ sonra Vali İzzet Bey'in ifâdesini almıştır. 2,5 saat kadar devam eden ifâdesinde İzzet Bey, meydana gelen olayları delilleriyle teferruatlı bir şekilde anlatmış; İzmir'in işgali günü, Hükümet Konağı'nın ne surette yağmalandığından, bizzat kendi masasının kilit-

(41) Bu rapor için Bkz. ATASE Arş. Kl. 81 Dos. 139-299 Fih. 11-6; Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 61/ 1-15; Türk İstiklâl Harbi, Gn. Kur. Harp Tarihi Dairesi, C. II, Ks. 2 Ankara, 1963, s. 374 vd.

42 Sağlamer, A.g.m., s. 6

43 Amiral Bristol, bir dostuna, "Her iki tarafın tanıklarına da güvenemeyeceğinden" yakınmıştır. Bkz. Aynı yer.

44 Ahenk, 22 Ağustos 1335

45 ATASE Arş. Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 46; Kl. 184 Dos. 19-88 Fih. 297

lerinin nasıl kırıldığından, evrâkının karıştırıldığından, hânesi ve ailesinin nasıl kurşun yağmuruna tutulduğundan, elde edebildiği karmakarışık bir çok evrâkı da göstererek bahsetmiştir. İzzet Bey, Amiral Calthorpe'un notasını aldıktan sonra vermiş olduğu emirle, Hükümet'in bu haksız işgale karşı siyaseten bir tedbir alacağı cihetle, halkın kesinlikle itidâl ve metânetinin muhâfazasına çalıştığını ifade etmiş⁴⁶ ve Yunan mezâlimi hakkında Heyet'e bir de rapor vermiştir⁴⁷.

MTH, Vali İzzet Bey'i dinledikten sonra Metropolit Hrisostomos ile bir iki Rumu ve Fransızlardan, İngilizlerden, İtalyanlardan da pek çok şahsı dinlemiştir. Kadri Bey, yabancı şahitlerden bazılarının Türklerin lehinde ifade vermiş olduklarını haber aldığını, 4 Eylül 1919 tarihli Harbiye Nezâreti'ne raporunda ifade etmektedir⁴⁸.

MTH, İzmir'de bir hafta sürekli olarak Türklerden, Rumlardan ve yabancılardan şahitler dinlemiştir. Yabancı şahitlerin çoğu gördükleri mezâlimi olduğu gibi anlatmışlar; memleketin iktisadî hayatının elîm bir tesir altında bulunduğunu, şehrin harabeye namzet bir durum arzettiğini ikna edici delillerle açıklamışlar ve bu konuda bir de rapor takdim etmişlerdir⁴⁹.

Yunanlılar, İzmir'de yaptıkları mezâlimi inkâr edemeyeceklerini anlayınca, hareketlerinin Türkler tarafından yapılan saldırılara birer mukâbeleden ibâret olduğunu söylemek sûretiyle kendilerini mazur göstermek istemişlerdir. MTH'ne ifade veren Kadri Bey, Yunanlıların "İzmir'de irtikâp ettikleri fecayı inkâr edemeyeceklerine kanaat getirdikten sonra yegâne silâh-ı müdafaa olarak, hareketlerinin Türkler tarafından vâki olan taarruzlara birer mukâbeleden ibâret olduğunu ve esâsen nâ-lâyık harekâtın müsebbiplerini de tecziye etmiş oldukları cihetle (İzmir İşgal Kumandanı Zafiriau'nun tekâüde sevki ve Aydın'ı harebezâra çeviren Eskinaz'ın mahkûmiyeri gibi) hareketlerinde mâzûr görüleceklerini iddiaya teşebbüs etmiş oldukla-

46 Kadri Bey Harbiye Nezâreti'ne 5 Ekim 1919 tarihli raporunda, Vali İzzet Bey'in ifadesinin Heyet üzerinde fevkalâde bir hüsn-i tesir bıraktığını ve isteklerinin birer sûretinin Heyet'e verildiğini belirtmektedir. Bkz. ATASE Arş. Kl. 81 Dos. 139-299 Fih. 46; Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 61/1-15; TİH, C. II/2, s. 374 vd.

47 İzzet Bey 21 Eylül 1919 tarihli Kadri Bey'e yazısında Heyet'e Tirelilerin Yunan zulümleri ile ilgili şikâyetlerini ve tutanakları bir raporla birlikte verdiğini söylemektedir. Bkz. ATASE Arş. Kl. 81 Dos. 139-299 Fih. 10-7

48 ATASE Arş. Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 53-4, 53-6; Kl. 184 Dos. 19-88 Fih. 353.

49 Kadri Bey, bu şahitlerden İngiliz Bahriye Papası İmiling'in Yunan mezâlimi hakkında büyük bir infial ile ifade verdiğini haber aldığını, bu zâtın Yunan zulümleri karşısında bir çok Türkü himâye etmeye gayret göstermiş olduğunu söylemektedir. Bkz. ATASE Arş. Kl. 81 Dos. 139-299 Fih. 11-6; Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 61/1-15; TİH, C. II/2, s. 374 vd.

rını”, İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edileceğini bildiren Amiral Calthorpe’un notasının tebliğinden Yunan askerlerinin İzmir rıhtımına çıktığı zamana kadar 8-10 saat geçtiği halde şehrin hiç bir tarafında, hiç bir kimse tarafından müdafaa tertibatı dahi alınmadığını, bilâkis mülkî ve askerî memurların itidal ve sükûnun muhâfazası için her tedbiri almaya çalıştıklarını, bütün asker ve subayların Amiral Calthorpe’un talimatına uygun olarak kışlada bulduklarını, Yunanlıların tertip ettikleri katliâmı örtmenin ve affının kâbil olamayacağını söylemiştir. Kadri Bey ifâdesinde, Yunanlılarca işgal günü yapılan mezâlimin ve karışıklıkların Yunanlılar tarafından hazırlanmış olduğuna dikkat çekmekte ve İzmir’in işgali günü meydana gelen olayların başlangıç ve sebebi sayılan ilk silâhın atılışı üzerinde durmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak da, “... ne kışlaman penceresinden, ne de başka bir yerden Yunan askeri üzerine hiç bir silâh atılmamış idi ve Yunanlıların o vahşiyâne hareketi, o gün tesadüfen hâsıl olmuş bir hâdise değil, belki uzun bir hazırlığın tatbikat-ı hunharânesinden ibâret idi. Ve o sebeple de Müslümanların sükûn-ı mutlakı karşısında katli bahanesini bizzat kendilerince ihdâsa mecbur kalınca kendilerinden bir Rum’a bir el tabanca attırdıkları tahakkuk etmiş idi.” demektedir. Kadri bey, bu hususun isbatı için bir çok şahidin Heyet önüne çıkarıldığını söylemekte ve işgal günü meydana gelen olaylarda Müslüman hâne ve mağazalarının yağma edilmesi, tesadüf ettikleri Türklerin katledilmeleri, Türk hânelerine girilmesi ve kadınlarının namus ve iffetlerine tecâvüzlerde bulunulması, aynı zamanda İzmir’e civar olan Urla, Nif, Seydiköy, Cumaovası vs. mahallerde de aynı anda benzer saldırıların vukû bulması Yunan mezâliminin önceden hazırlanmış olduğunu gösterdiğini ifade etmektedir⁵⁰.

MTH, 17. Kolordu Komisyon Reisi Erkân-ı Harp Kemal Bey’i 30 Ağustos 1919 günü 2 saat kadar dinlemiştir. Kemal Bey, olaylara sebep olan ilk silâhın kim tarafından atıldığı ve Kışladan silâh atılıp atılmadığı, Umûmi hapishânedeki mahpusların, hapishânedeki gardiyanlar bulunduğu halde ne surette çıkarıldıkları ve silâh almak için Kışla kapısını zorladıkları, subaylardan “Zito Venizelos” diye bağırmanın tahkir edildikleri, yaralandıkları ve öldürüldükleri, Subayların Patris vapurunda kaç gün kaldıkları, vapurdan ne surette tahliye edildikleri, tahliyeden sonra ne gibi muamelelere mârûz kaldıkları gibi sorulara muhâtap olmuş ve sorulara teferruatlı cevaplar vermiştir⁵¹.

50 Aynı yer

51 ATASE Arş. Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 49

İzmir'de iki hafta tahkikatta bulunan MTH buradan Aydın'a gitti. Burada Heyet için Hükümet Konağı tahsis edilmişti. Heyet Aydın'a geldiği zaman, Hükümet Konağı ve civarındaki bin kadar Türk hânesinden ibâret Türk mahallesi ile Sultanî Mektebi binası, Kışla pavyonları ve bazı cami müstesna olmak üzere Aydın şehri tamamen harap olmuş, yanmış ve yağmalanmış bir vaziyettedir. Yunan işgalinden önce Aydın'da bulunan 30.000 civarındaki halkın büyük bir kısmı göç etmiş ve kısmen katliâma uğramıştır. Aydın şehrinde başka civardaki köyler ahâlisi de Nazilli, Söke gibi yerlere göç etmişler; köyler tamamen yakılmış bir durumdadır⁵².

Kadri Bey, MTH'ne bir mektup yazarak, Aydın'da kalan Türklerin durumlarından bahisle, bunların hiç birinin şahit olarak dinlenmesinin uygun olmayacağını ve Heyet'in takip ettiği adalet gayesi ile bağdaşmayacağını belirtmiş ve Aydın'da meydana gelen olaylarla ilgili olarak şahitlerin Çine ve Nazilli'de dinlenmesini istemiştir. Heyet, bu teklifi kabul ederek Çine ve Nazilli'ye gitmeye karar vermiştir.

MTH'nin Aydın'a gittiğinin ilk ve ikinci akşamı, Umurlu taraflarından top ve tüfek sesleri işitilmiş; Yunanlılar bunu, Türklerin gece baskını olarak nitelendirmişlerdir. Oysa, Yunanlılar tarafından yapılan gece baskını Kuvâ-yı Milliye tarafından tardedilmiştir. Kadri Bey, Yunanlıların bu hareketini, Türklerin General Milne'in tâlimâtına uymadıklarına dair Heyet'te bir zan oluşturmaya matûf olduğunu söylemektedir. Kadri Bey, konuyla ilgili olarak Heyet'e bir mektup vermiş ve Kuvâ-yı Milliye'nin General Milne'e verilen söz hilâfına hiç bir harekette bulunmadığını ve bundan emin olmak için bir tahkikat yapmalarını istemiştir⁵³.

10 Eylül 1919 da Çine'ye giden MTH, burada en önemli şahit olarak 57. Fırka Komutanı Mehmet Şefik (Aker) bey'i dinledi⁵⁴. Erkekler ve kadınlar ayrı ayrı olmak üzere, "Yunanlılarla beraber yaşamak kâbil olamayacağından, Onların küfrân-ı nimetinden ve

52 Aydın şehrinde yapılan mezâlim ve meydana gelen olaylar için Bkz. Turan A.g. tez, s. 145 vd.

53 ATASE Arş. Kl. 81 Dos. 139-299 Fih. 11-6; Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 61/1-15; TİH- C. II/2, s. 374 vd.

54 Kadri Bey, 13 Eylül 1919 da Harbiye Nezâreti'ne verdiği raporunda, Şefik Bey'in meseleye tamamiyle vâkîf, vazifesini müdrik olduğunu ve Yunanlıların ilk ric'atlerinden sonra Aydın'da Hristiyan halkı korumakla bilindiği için delillere dayalı açıklamalarının Heyet üzerinde iyi bir tesir bıraktığı kanaatinde olduğunu ifade etmektedir. Bkz. ATASE Arş. Kl. 89 Dos. 129-326 Fih. 9; Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 54/1-2

memleketlerinin Onların şer ve zulümlerinden kurtarılmasından” bahseden birer dilekçe verdiler. Sonra Yunan zulmüne uğrayanlardan bir kaç kişi ve Bosna muhacirlerinden, kadınlardan oluşan bir heyet ifâde verdi. Bu heyetien bir kadın MTH’ne verdiği ifâdede: dıçar oldukları mezâlimi anlattı ve kendilerinin hicrete mecbur kalıp perişan olduklarını, içlerinden her gün bir çoğunun ölmekte olduğunu kışın gelmesiyle perişanlığın ve zararlarının artacağını, memleketlerine dönmek istediklerini, ancak, Yunanlılar orada bulunduğu sürece buna imkân bulunmadığını, çünkü muhacerette ölmek muhtemel ise, Yunan mezâlimi altında ölmenin kat’i olduğunu söylemiş ve Yunanlıların bir an evvel memleketlerinden çıkarılmasını istemiştir. Heyet, şahitlerin hepsinin dinlenmesinin mümkün olmayacağını, yeterince bilgi sahibi olduklarını, şahit oldukları felâketlere acilen çare bulmak istediklerini ve meseleyi bir an evvel Barış Konferansı’na götüreceklerini Kadri Bey’e söylemiş şahitlere de teselli edici sözler söylemişlerdir⁵⁵. MTH, Çine’de Yörük Ali Efe’yi de dinlemiştir. Yörük Ali Efe ifâdesinde: kendisinin ve arkadaşlarının niçin Yunanlılara karşı silâha sarıldıklarını, Aydın’ı ne surette Yunanlılardan geri aldıklarını, kendisinin, I. Dünya Harbinde askerliğe gitmediği halde şimdi neden son nefesine kadar Yunanlılarla cenk etmeğe ahdettiğini, Aydın’da Yunanlıların yaptıkları fâciaları gördüğü halde Hıristiyanlara hiç bir misillemede bulunmadığını, hatta Onların hayatlarını koruduğunu söylemiş ve “Paşa Efendiler, Yunanlıların ikinci defa Aydın’a gelmeleri üzerine tekmil ahâli-i müslime korkularından hicret etmişlerdir. Yalnız 2500 kadar Müslüman kaçmağa vakit bulamayarak şehir dahilinde kalmışlardır. Şimdi isitiyorum ki, Aydın içerisinde 375 kişi kalmış. Acaba diğerlerine ne olmuş?” sorusunu yöneltmiştir. Yörük Ali Efe Heyet’e son mevcutlarının çok az olmasına rağmen Yunanlıları Aydın’dan çıkarmağa muktedir olduklarını, ancak tahkikatın neticesini, “Düvel-i muazzama”nın adaletini bekleyeceklerini ifâde etmiştir⁵⁶. Çine’de Aydın halkı adına bir muhtıra ile bazı belgeler Heyet’e takdim edilmiştir⁵⁷.

55 ATASE Arş. Kl. 81 Dos. 139-299 Fih. 11; Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 61/1-15; Kl. 89 Dos. 129-326 Fih. 9; TİH, C. II/2, s. 374 vd.

56 Kadri Bey Harbiye Nezâreti’ne raporunda: “Bütün silâh ve fişenleriyle Heyet’in huzuruna dahil olan Yörük Ali Efe’nin safiyâne ve ta’zimkârâne ifâdâtı fevkalâde hüsn’i te’sir hasıl eylemiştir.” demektedir. Bkz. ATASE Arş. Kl. 89 Dos. 129-326 Fih. 9; Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 54/1-2

57 ATASE Arş. Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 55-1; Aydın ve Havalisi İstimdat Reisi ve Azaları imzasıyla “Yunan Kuvve-i İğgalîyesinin Aydın ve Mülhâkâtında Ahâli-i İslâmiyesine İkâ Ettiği Mezâlîmin Tahkik ve Zaptolunabilen Aksâmını Hâvi” bir takrir verilmiştir. Bkz. ATASE Arş. Kl. 426 Dos. (1-6) 3 Fih. 96.

Çine'den Aydın'a dönen Heyet, 11 Eylül 1919 günü Nazilli'ye gitmiştir. Nazilli muntıkasında buldukları sürede kendilerine Şefik Bey refâkat etmiştir. MTH, Nazilli'de Kaza Kaymakamı ile bazı şahısları dinlemiş, Aydın'ın Kuvâ-yı Milliye tarafından zaptı sırasında dahile sevk edilen Aydın Rumlarından Nazilli Kilisesinde bulunanların durumlarını da incelemiştir⁵⁸. Heyet aynı gün Aydın'a dönmüştür. Heyet'e, güzergâhtaki Atçe ve Sultanhisar halkı saygıda bulunmuş ve yemek ikram etmişlerdir⁵⁹.

Aydın'dan İzmir'e dönen MTH, Yunan İrtibat Subayı Mazarakis ile İzmir İngiliz Temsilcisi Febç Mavroudis'yi dinlemiştir⁶⁰.

MTH, 19 Eylül 1919 da Menemen'e gitti. Heyet, burada Türkleri ve Rumları ayrı ayrı dinledi. Heyet'e ifâde veren bir Türk şahidinin, Yunanlıların zulmü altında mutlaka hicret edeceğinden bahsetmesi üzerine, kendisine hiç olmazsa 15-20 gün daha sabretmesi tavsiye edilmiştir⁶¹.

MTH, 22 Eylül 1919 da Manisa'ya gitti. Heyet, burada Türkler ve Rumlardan başka Ermeni ve Yahudilerden birer heyeti dinledi. Kadri Bey, Ermenilerin Türkler aleyhinde, Yahudilerin ise lehinde ifâde verdiklerini söylemektedir⁶². Heyet, Manisa'da Türk kadınları namına 6 kişilik bir heyeti de dinlemiş ve kendilerine, "Sözlerinizi kemâl-i dikkatle dinledik ve böylece Sulh Konferansı'na arzedeceğiz. İtimat ediniz. Bâdema korktuğunuz fenalıklar. olmayacaktır. Sabrediniz arzunuz hâsıl olacaktır." denilmiştir⁶³.

MTH, Manisa'dan tekrar İzmir'e dönmüş ve Ayvalık'a gitmiştir.

MTH, delegeleri İzmir'de bir kaç şahidi daha dinledikten sonra 27 Eylül 1919 dan itibaren İstanbul'da toplanmak üzere münferiden İzmir'den ayrılmaya başlamışlardır. Kadri Bey, Heyet'e Soma ve Bergama'ya gidilmesini teklif etmişse de, artık olaylar hakkında yeterli kanaat olduğundan ve tahkikatın bitirilmesi gerektiğinden, bu teklif kabul edilmemiştir. Buna rağmen, Bergamalı bir kaç kişi, Kadri Bey

58 Kadri Bey, bunların iyi yemek yemediklerinden başka bir şikâyetlerinin olmadığını söylemektedir. Bkz. ATASE Arş. Kl. 89 Dos. 129-326 Fih. 9; Kl.118 Dos. 81-423 Fih. 54/1-2.

59 ATASE Arş. Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 55-1

60 ATASE Arş. Kl. 89 Dos. 129-326 Fih. 9; Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 54/1-2

61 ATASE Arş. Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 60

62 ATASE Arş. Kl. 81 Dos. 139-299 Fih. 11; Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 61/1-15; TİH, C. II/2, s. 374 vd.

63 ATASE Arş. Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 60

tarafından İzmir'e çağırılarak, Bergama mezâlimi hakkında Heyet'e bilgi vermişlerdir.

MTH'ne dolacağı yerlerde, Yunan mezâliminden kurtarılmalarını isteyen dilekçeler ile bizzat mezâlime ve zarara uğrayanlar tarafından verilen dilekçeler Kadri Bey vasıtasıyla MTH'ne verilmiştir⁶⁴. Elimizde MTH refakatine memur Kadri Bey vasıtasıyla MTH'ne verilen bir çok belge mevcuttur⁶⁵.

İzmir'den 30 Eylül 1919 tarihinde İstanbul'a dönen MTH, İstanbul'da iki hafta daha çalışmıştır. Dinlediği şahitlerin ifadeleri ile verilen raporları tasnif etmiş ve tahkikat neticesinde oluşan kanaati açıklayan ortak bir rapor tanzim edilmiş ve 15 Ekim 1919 tarihinde mesâisini bitirmiştir.

Kadri Bey, Harbiye Nezâreti'ne raporunda, MTH'nin Yunanlılar tarafından yapılan mezâlime vâkıf olduğunu ve Yunanlıların memlekete saadet ve âsâyiş getirmediklerinin anlaşılması olduğunu zan ve hissettiğini ifade etmektedir⁶⁶.

Kadri Bey, MTH'nin özetle şu konuların tahkikine uğraştığını ve neticenin Heyet tarafından anlaşıldığını söylemektedir:

- 1- Yunan işgalinin İzmir vilâyeti'nin siyasi, iktisadî ve içtimai durumu için büyük bir felâket teşkil ettiği,
- 2- Yunanlıların, İzmir'e girmeleri ile birlikte akıl ve hayâle sığmaz mezâlime başladıkları,
- 3- Yabancıların dahi bu zulümler karşısında Yunanlılardan nefret ettikleri,
- 4- Yunanlıların idâre kaabiliyetlerinin olmadığı,
- 5- Yunanlıların ayak bastıkları yerlerde, Müslümanları mahvetmek gayesi güttüklerinden Müslümanlarla Yunanlıların bir arada yaşamalarının imkânsız olduğu,

64 ATASE Arş. Kl. 81 Dos. 129-299 Fih. 11; Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 61

65 Mesela, İzmir Valisi İzet Bey tarafından 2 Eylül 1919 tarihinde (ATASE Arş. Kl. 81 Dos. 139-299 Fih. 5-3) ve 4 Eylül 1919 tarihinde (ATASE Arş. Aynı Dos. Fih. 5) ve 21 Eylül 1919 tarihinde (ATASE Arş. Aynı Dos. Fih. 10); Aydın Mutasarrıfı tarafından (ATASE Arş. Aynı Dos. Fih. 10); Aydın Mutasarrıfı tarafından (ATASE Arş. Aynı Dos. Fih. 6/1-11) verilmiş raporlar ile Torbalı halkının şikâyetlerinden oluşan tutanaklar (ATASE Arş. Aynı Dos. Fih. 13/1 vd.) mevcuttur.

66 ATASE Arş. Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 71

6- Yunanlıların İzmir Vilâyeti'nde vaad ettikleri medeniyete bedel olarak ölüm, yangın, yağma ve harâbeler getirdikleri

7- Aydın Vilâyeti'nde Osmanlı Hükümeti'nin yalnız mânâsız bir lâfızdan ibâret olduğu, fesmî binalar üzerine Osmanlı sancağı çekmenin bir çok yerde kâbil olmadığı,

8- Yunan işgal kuvvetinin Osmanlı Hükümeti'ni ve jandarma ile polisini imhâya matûf bir siyâset tâkip ettiği, jandarmanın hiç bir yetkisinin olmadığı,

9- Kadı, Müftî, âyân ve eşrafın, engizisyona rahmet okutacak derecede fecî bir şekilde dövüldükleri, buna Heyet orada iken de devam edildiği,

10- Silâh arama bahanesiyle şehirde ve köylerde hânelere girerek, ölüm tehdidi altındaki kadınların namuslarına saldırıldığı ve bütün paralarının alındığı,

11- Yunan Divân-ı Harblerinin bütün halkı, hatta Osmanlı subaylarını muhâkeme, idam ve mahkûm ettikleri,

12- Yunan işgal mıntokasında kalan halkın Yunanlıların işkenceleri altında inlemekte olduğunu gören diğer halkın, Yunanlıların kendi memleketlerini de istilâ etmeleri korkusuyla silâha sarılarak nefsi-müdâfaaya başladıkları ve Kuvâ-yı Milliye'nin her gün güçlenmekte olduğu, Yunanlılar İzmir'den çıkmadıkça silahlarını bırakmayacakları,

13- İzmir'de işgal kuvvetlerinden başka Yunan mülkiye memurlarının da bulunduğu, bunların idârî işleri ellerine aldıkları, Yüksek Komiser Sterghiades'in herşeyi icrâ ve herşeye müdâhale ettiği, masum halkın inanılmaz işkencelere dâçar olduğu, idam ve mahkûm edildiği, İzmir'e bağlı yerlere de sivil idâre memurlarının tayin edilmiş olduğu,

14- Yunanlıların İzmir'de Hasar Tazmin Komisyonu adıyla bir komisyon kurdukları, bu komisyonun daha çok yabancıların zararlarını tazmîn ile meşgul olduğunu, Türklerin zararlarının tazmîn edilmeyip, her gün yeni ve elîm zararlara uğratıldığı,

15- Yunan işgali karşısında Aydın ve Bergama'dan pek çok Türk'ün hicret etmiş olduğu, bu zavallıların zor şartlar altında buldukları

16- Bu suretle Türklerden boşalan yerlere Yunanistan'dan gelen Rumların yerleştirildikleri, daha önce Yunanistan'a giden Rumların

İzmir'e gelerek Metropolit Hrisostomos'dan aldıkları yerli Rum vesikalalarıyla eski yerlerine dönmekte oldukları.

17- Bergama'yı ikinci defa işgal eden Yunanlıların boş buldukları şehri tamamen yağma ettikleri ve aldıkları eşyayı Menemen'de yerli Rumlara dağıttıkları, bir kısmını da Midilliye götürdükleri,

18- İzmir'de Yunan kötülüklerinin Metropolit Hrisostomos vasıtasıyla hazırlanmış olduğu ve Onun teşvikiyle tatbik olunduğu,

19- Metropolit'in Yunan emellerine hizmet edecek müslümanları bulmakta dahi güçlük çekmediği⁶⁷. MTH'nin tahkike çalıştığı konuları ve MTH'nde hâsıl olan kanaati böylece sıralayan Kadri Bey, Harbiye Nezâreti'ne 4 Eylül 1919 tarihli raporunda da, bu tahkikatın lehte sonuçlanacağını ümit ettiğini ifâde etmiştir⁶⁸.

MTH'nin Fransız delegesi General Bunoust, hazırlanan raporun orjinal metnini⁶⁹ 7 Ekim 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı'na sundu⁷⁰. Rapor 8 Kasım 1919 tarihinde Yüksek Konsey'de müzâkere edilmiştir⁷¹.

Hazırlanan raporun yayınlanmasına Müttefik Hükümetlerince izin verilmediği gibi, buna bir gerekçe de gösterilmemiştir. Böylece Yunan katliamları konusundaki gerçek kamuoyundan gizlenmiştir⁷². Raporun ilk anda açıklanmasına özen gösterilmişse de, başına bazı sızmalar olmuştur⁷³. İtalyan gazeteleri MTH raporlarını yayınlamaya başlamışlardır⁷⁴.

MTH raporlarının Yunanlılara verileceğinin Jurnal Gazetesinde çıkması üzerine Harbiye Nezâreti, 16 Ekim 1919 tarihinde Hariciye Nezâreti'nden, bu raporların bir suretinin de Osmanlı Hükümeti'ne verilmesinin sağlanmasını istemiştir. Hariciye Nezâreti, 26 Ekim 1919 tarihinde Harbiye Nezâreti'ne, İtilâf Devletleri nezdinde konuyla ilgili müracatın yapıldığını ancak böyle bir tasavvurun bulunmadığı cevabının alındığını bildirmiştir⁷⁵.

67 ATASE Arş. Kl. 81 Dos. 139-299 Fih. 11/6; Kl. 118, Dob. 118 Dos. 81-423 Fih. 61/1-15; Türk İstiklâl Harbi, s. 374 vd.

68 ATASE Arş. Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 53-6

69 Hazırlanan MTH raporu General Bunoust tarafından Fransızca olarak kaleme alınmıştır. Bkz. ATASE Arş. Aynı Dos. Fih. 74

70 Kocaürk, A.g.e., s. 79

71 Sağlamer, A.g.m., s. 9; Evans, A.g.e., s. 180

72 Taner Baytok, İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı Ankara, 1970, s. 142

73 Öztoprak, A.g.e., s. 96

74 ATASE ARŞ. Kl. 257 Dos. 8-12 Fih. 56; Kl. 306 Dos. 57-26 Fih. 205

75 ATASE ARŞ. Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 73-1

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti 5 Ekim 1919 tarihinde Sadaret'e gönderdiği yazısında MTH tarafından tahkikat zabıtlarının Yunan Hükümeti'ne verileceğinden bahisle, bu durumda, Yunanlılar aleyhinde beyanda bulunan Türk şahitlerinin Yunanlılarca öğrenileceği ve bunların imhâsı yoluna gidileceği endişesi belirtilerek Hükümetin gerekli teşebbüste bulunması istenmiştir⁷⁶. Kadri Bey, Harbiye Nezâreti'ne raporunda, konuyla ilgili MTH nezdinde yapılan teşebbüsten bahsetmekte, zabıtnâmelerin Yunanlılara verilmesinin Heyet'in vermiş olduğu teminatı ihlâl mânâsına geleceğini bizzat MTH'ne bildirdiğini ve meselenin arzuları dahilinde çözümlendiğini, MTH'nin evvelce zabıtnâmeler yerine yalnız kendi yazdıkları raporu Yunan delegelerine vermek hususundaki kararı da tatbik etmeyecek hiç bir şey vermemeğe karar vermiş olduğunu belirtmektedir⁷⁷.

Türk basınına yansıyan biçimiyle MTH raporu Yunan işgali aleyhineydi. Bu işgalin ileriye dönük bir çok zorlukları da beraberinde getireceği Fransız basınında savunulmaktaydı⁷⁸.

MTH tarafından tanzım olunan ve 7 Ekim 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı'na sunulan rapor üç bölümden meydana geliyordu. "Gerçeklerin Açıklanması" bölümünde İzmir'in işgali sırasındaki olaylar kronolojik olarak 47 madde halinde anlatılmaktaydı. "Mes'uliyetlerin Tayini" bölümünde 8 madde halinde olayların suçluları ve sorumlulukları sıralanmaktaydı. Üçüncü bölümde ise "Netice" çıkarılmakta ve önerilerde bulunulmaktadır.

Batı kamuoyunun ilgisini celbeden ve MTH'nin tahkikatta bulunmasının icâbettiren Aydın Vilâyeti'nin işgali ve işgal sırasındaki olaylar MTH raporuna göre özetle şöyle cereyan etmiştir:

Mondros Mütârekesi'nden beri Aydın Vilâyeti'nde Hıristiyanların emniyeti tehlikede olmadığı gibi, Aydın ve bilhassa İzmir'deki emniyet şartları İzmir tabyalarının Mütârekenin 7. maddesine göre işgalini de gerektirmiyordu. İzmir tabyaları 14 Mayıs 1919 günü Müttefik kuvvetler tarafından işgal edilmiş, işgalin Mütârekenin 7. maddesine istinâden yapıldığı ileri sürülmüştür.

14-15 Mayıs gecesi Yahudi mezarlığı tarafındaki Türk mahallesinde yapılan ve binlerce Türkün katıldığı toplantının gayesi Yunan

76 ATASE ARŞ. Aynı Dos. Fih. 59

77 ATASE ARŞ. Aynı Dos. Fih. 74

78 Öztoprak, A.g.e., s. 96

çıkartmasına karşı silâhlı bir direnişî teşkilâtlandırmak olmayıp, Türk halkının yabancı unsurlara karşı çoğunluk ve üstünlüğünü göstermekti.

İzmir'in Yunan kuvvetleri tarafından işgali Barış Konferansı tarafından emredilmiş, işgal emirleri Amiral Calthorpe tarafından verilmiştir.

Türk makamları çıkarmaya karşı hiç bir direniş hazırlamamıştır. Ancak işgalden birkaç saat önce Kışla yakınındaki hapisâneneden yüzlerce mahkum kaçmış ve bazıları silâh tedârik etmişlerdir. Türk makamları bu kaçışları önlemek için etkili hiç bir tedbir almamıştır.

Yunan Komutanlığı, Yunan kuvvetlerinin şehir içinde yürümesi sırasında âsâyişî muhafaza için önceden hiç bir tedbir almadıkları gibi, askerî, sivil ve dinî Yunan makamları halkı yatıştırıcı hiç bir gayrette bulunmamışlardır. Metropolit tarafından çıkarma sırasında yapılan askerlere takdis merasimi nâhoş bir tesir bırakmıştır.

Çıkarma ile ilgili emirler ırkî bir şekilde tatbik edilmemiştir.

İlk silâhların kimler tarafından atıldığı kesin olarak tesbit edilememiştir. Yunan birlikleri ateş açmamışlar ve yalnızca bu ilk silâha karşılık vermişlerdir. İlk silâh atışları üzerine Yunan askerleri Kışla ve Konak'ın pencerelerine şiddetli bir ateş açmışlardır. Kışladan ateş açılıp açılmadığını tam olarak öğrenmek mümkün olmamıştır.

Subaylar, askerler, Vali ve idare amirlerinden oluşan grup Konak meydanından hapsedildikleri Patris vapuruna götürülürken, kendilerini takip eden kalabalık ve askerler tarafından kötü muameleye mârûz kalmışlar; "Zito Venizelos" diye bağırmaya icbar edilmişlerdir. Yunan subayları -bir ikisi hariç- askerlerini şiddet hareketlerinden men edici hiç bir müdâhalede bulunmamışlardır.

14-15 Mayıs ve daha sonraki günlerde aralarında 14 yaşından küçük çocukların da bulunduğu 2500 kişi keyfi olarak tutuklanmış ve kötü muamele görmüştür.

15-16 Mayıs günleri Türk halkına ve evlerine karşı şiddet ve yağma hareketlerine girişilmiştir. Bu hareketler çoğunlukla Yunan halkı tarafından yapılmış, fakat askerlerin de bu hareketlere katıldıkları ve askeri makamların bu hareketleri önleyici tedbirleri geç olarak aldıkları tesbit edilmiştir.

İzmir'de işgal gününe ait ölü ve yaralı sayıları Yunanlılar ve Türkler tarafından değişik miktarlarda tahmin edilmiştir.

İzmir'in işgali haberi civar kasaba ve köylerde öğrenilmesinden sonra, buraların Yunan halkı Türk evlerini yağmalamaya ve hayvanlarını gasbetmeye başlamışlar, bazı köylerde de bazı Türkler öldürülmüştür.

İzmir'e gelen Yunan Yüksek Komiseri, Müttefik temsilcisinin müsâadesini almadan, birliklere Aydın'ı işgal etmeleri emrini vermiştir. Yunan kuvvetlerinin Manisa-Ödemiş ve Aydın-Nazilli'ye kadar ilerlemeleri, İzmir olaylarının yarattığı heyecana rağmen başlangıçta tatmin edici şartlar altında cereyan etmiştir.

Yunan Komutanlığı, Yunan kuvvetlerine yardım etme bahanesi ile yağma ve her türlü taşkınlığa girişen Yunan silâhli sivillerine müsâmaha göstermekle hata işlemiştir.

Yunan Komutanlığı tarafından İzmir'de kurulan Harp Divânı 15/16 Mayıs olayları için 3 ü ölüm olmak üzere 74 mahkûmiyet kararı vermiştir. Bunlar arasında 43 Yunanlı, 13 Türk, 12 Ermeni ve 1 Yahudi bulunmaktaydı.

Silâhli sivillerin yardımı ile Yunan askerlerinin Türk evlerinde yaptıkları silâh aramaları halkın memnuniyetsizliğini hat safhaya çıkarmıştır.

Sivil Rumların taşıdığı silâhlar mütârekeden beri Adalar ile Türk sahilleri arasında faaliyet gösteren kayıkçılar tarafından temin edilmiş olmalıdır. Türkler tarafından Yunan Kızılhaç'ının işaretlerini taşıyan sandıklar içinde silâh çıkarıldığı ithamını doğru olarak mütalâa etmek yerinde değildir.

Yunan karakollarına Türk çetecileri ve isyancıları tarafından yapılan baskınların bazıları, askerî bakımdan haklı görülebilecek Yunan misilleme hareketlerini icâbettirmiştir. Ancak bu misillemeler hoyratça yapılmış ve karşılıklı bazı öldürme olayları vukû bulmuştur.

Yunan kuvvetlerinin 19/20 Haziranda Nazilli'den çekildikten sonra Türk makamları silâhsızlandırılan ve dağıtılan jandarma kuvvetlerinin yerini tutacak bir emniyet kuvveti teşkil etmeye zaman bulamamış; Yunan kuvvetlerinin çekilmesini müteâkip Nazilli'ye gelen Türk çetecilerinin bir kaç Yunan ailesinin yağma ve katledilmesine mâni olamamışlardır.

Yunanlılar tarafından şüpheli oldukları iddiasıyla tutuklanan 30 kadar Nazillili geri çekilen Yunan kuvvetleriyle birlikte götürülmüş, bunlardan birkaçı kaçabilmiş, büyük bir kısmı öldürülmüştür.

Yunanlılar tarafından Aydın civarında yapılan silâhli keşifler sonunda birkaç köy yakılmıştır.

Yunan kuvvetlerine Aydın'dan çekilmeleri esnasında Türkler tarafından ateş açılmıştır. Yunanlılar yangından kaçmaya çalışan Türklerin büyük bir kısmını sebepsiz olarak öldürmüşlerdir. 30 Haziran günü Yunan mahalleleri Aydın'a gelen Yörük Ali Çetesi tarafından yakılmış, sokaklarda rastlanılan Yunan halkı insafsızca öldürülmüştür. Ölümden kurtulabilen 2000-3000 kadar Yunanlı 57. Fırka Komutanı Şefik (Aker) Bey'in himayesinde Konak'a getirilmiştir. Aydın'ı 4 Temmuzda ele geçiren Yunanlılar Türk mahallesini yakmışlardır. Aydın'da meydana gelen yangınlar şehrin 2/3 sini tahrip etmiştir. Şehrin yanmayan kısmı da yağmalanmıştır.

Aydın'ın tekrar işgali emri, Müttefik temsilcisinin kesin tâlimatına rağmen Yunan Yüksek Komutanlığı tarafından verilmiştir. Aydın Vilâyeti'nin Yunan kuvvetlerince işgali, mahsül ve mülk bakımından büyük zararlar yaratmıştır.

Bergama'yı geri alan Türk çetecileri, Yunanlıları iyi karşılamış olan Türkleri öldürmüşler, esir aldıkları bütün Yunan askerlerini de katletmişlerdir.

Bergama'nın tahliyesinden sonra Menemen'de toplanan Yunan askerleri ciddi bir sebep olmaksızın Türk halkının katliâmına girişmişlerdir. Bir Fransız subayının tahkikatına göre Türklerin zâiyatı 200 ölü, 200 yaralıdır. Menemen'deki katliâm Yunan Komutanlığınca tertip edilmemiş; Bergama olaylarının tesiri altındaki askerlerde hâsıl olan ve yatıştırılamayan panik yüzünden meydana gelmiştir.

Manisa, Müttefik Temsilcisinin müsâadesi olmadan ve Yüksek Makam haberdar edilmeden işgal edilmiştir.

Yunanlılar tarafından işgal edilen topraklarını terk eden Türkler, Yunanlılara olan itimatsızlıkları ve bazı politik sebepler yüzünden evlerine dönememektedirler. Bu göçmenlerin sayısı çok yüksektir ve MTH bu miktarı tesbit edememiştir.

Bazı bölgelerde, yerleşmek üzere gelen Yunan göçmenlerinin iskânı Türklerin buralardan ayrılmaları sebebiyle kolay olmuştur. Yunan makamları kütle halinde göç edilmemesi emrini verdiklerinden, diğer göçmenlerin Yunan makamlarının kontrol ettikleri limanlar dışından gelmiş olmaları muhtemel olmakla, Şeyhülislâm tarafından ileri sürülen iddialar haklı değildir⁷⁹.

79 Türk İstiklâl Harfi, C. II, Ks. 2, s. 361 vd.

Bu bilgilerden MTH'nin Kadri Bey'in işaret ettiği hususları aşağı yukarı vâkıf olduğu söylenebilir. İzmir, Aydın, Manisa Sancakları ile civar bazı yerlerin Yunanlılar tarafından ne şekilde işgal edildiği ve buralarda cereyan eden olaylar hakkındaki sorumluluklar üzerinde de kanaatlerin belirtildiği göze çarpar. Ancak, MTH raporunun asıl 2. ve 3. bölümlerinde olayların sorumluları tesbite çalışılmış ve netice beyan edilmiştir. Bu itibarla MTH raporunun 2. ve 3. bölümlerini tercüme edilmiş şekliyle aynen alıyoruz:

“Mesuliyetlerin Tayini”

1- Aydın Vilâyeti'ndeki Hıristiyanların vaz'iyet-i umûmiyesinin mütârekeden beri şâyân-ı memnûniyet bulunduğu tahkikat neticesinde sâbit olmuştur. Hıristiyanların emniyeti tehkikeye ma'rûz değil idi. İzmir'in işgali hakkındaki emir, Sulh Konferansı tarafından şâyed yanlış ma'lûmâta istinâd edilerek verilmiş ise vakayın mes'uliyet-i evveliyesi meydân-ı sübûta vâsıl olan nikatın birinci fıkrasında, mevzû-ı bahs istitlâta mümâsil bu gibi ma'lûmâtı tahkik etmeksizin tesbit veya tebliğ eden eşhâs ve hükümete râcîdir. (İtalya mümessili General, 37. celse zabıtânâmesinde mûnderic kuyûd-i ihtirâziyeyi bu husûsta dahi tekrar etmiştir).

2- Vakayın sebep-i aslîsini mezhep münâferetinde aramak lâzım gelir. Yunanlılar bu mezhep münâferetinin tezâhürâtını men' için hiç bir şey yapmamışlardır. Yunan işgali, bir vazife-i medeniyet-perverânenin ifâsı mâhiyyetini hâiz olmayıp derhal bir zapt ü istilâ ve ehl-i salîb seferi şeklini iktisâb eylemiştir.

3-15-16 Mayıs tarihlerinde İzmir'de tehdüs eden vakay'la Yunanlıların karaya asker çıkarmasını tâkib eden ilk günlerde şehrin civarında cereyan eden hâdisâttan mütevellid mes'uliyet Yunan Başkumandanlığı'yla vazifesinde kusur eden bazı zâbitâna aid ve râcîdir.

Yunanistan Hükümeti mes'ûl olanlar hakkında tatbik ettiği makarrât ile bu mes'uliyeti i'tirâf ve tasdik etmiştir.

Maa-hazâ cerâim-i âdiye mahkûmîninin Yunanlılar gelmeden evvel firarını ve kendilerini esliha ile teslîh ve techîz etmelerini men' için bir günâ tedâbir ittihaz etmemiş olan İzmir Osmanlı me'mûrîn-i hükümetinin dahi hâsse-i mes'uliyeti vardır.

4- Yunan askerlerinin ileri harekâtı esnasında memleket dahilinde kan akmasını mûcib olan iğtişâsât-ı vahîmenin mes'uliyeti, esbâb-ı

âtiyeden dolayı, Yunan Hükümetini İzmir'de temsil eden en yüksek mülkiye me'muriyetine ve dolayısıyla hükümet-i mezkûreye aid ve râcîdir.

A- Me'muriyet-i mezkûre, Mösyö Venizelos'un 7-20 Mayıs tarihli telgrafıyla tebliğ ettiği meclis-i âli ta'limâtına tevfiik-i hareket etmemiştir. Kezâlik, İ'tilâf Mümessili'nden bir günâ me'zûniyyet talep etmeksizin İzmir Livası hududunun hâricinde Aydın, Manisa ve Kasaba'ya asker sevki zımında askerî kumandanlığınca emir verilmesine müsâade etmemiştir.

B- Me'muriyet-i mezkûre, işgal sahasının derece-i vüs'at ve imtidâdının ahâlîce mechûl kalmasını iltizâm etmiş ve bu sûretle ahâlî-i İslâmiye beyninde heyecan ve asabiyyetin teşeddüdüne ve dolayısıyla iğtişâşâtın çoğalmasına sebebiyet vermiştir.

5- Müsellâh sivil ahâlinin memleket dahilinde cevelânına müsâade edilmesi keyffiyeti, Yunan me'murîn-i âlîsine tahmîl-i mes'uliyet eder. Me'murin-i mezkûre, harekât-ı askeriye ile te'min-i inzibat gayesine ma'tûf harekâtın ba'zılarında âsâkir-i muntazama ile beraber aynı zamanda bu müsellâh sivillerin istihdâmını tecvîz eylemişlerdir.

6- Menderes havâlisinde zuhûr eden iğtişâşâtın bâis-i aslisi, bir günâ sebab-i ma'kûl olmaksızın ikâ edilen işgaldır. Yunan asâkirinin ileri hareketi ve dahîl memlekette yerleşmesi esnasında vukûa gelen hâdisât-ı müessife, asâkir-i merkûme ileri hareketine başla başlamaz memlekette tekûn eden hâl-i harbin neticesidir.

Şurası muhakkaktır ki; asırlardan beri Türkler ve Yunanlılar arasında mevcûd olan kin ve münâferet, vakâyı-ı mezkûrenin kesretle tâhaddüs ve vahşiyâne bir mâhiyet almasına sebep olmuştur. Bundan yalnız Yunanlıların mes'ûl tutulması muvâfık-ı şime-i nısfet olamaz; Aynı mülâhazat, Bergama havâlişiyle Manisa ve Ödemiş civarında tahaddüs eden vakayia da şâmindir.

7- Bunun aksine olarak Menemen katli-âminden yegâne mes'ul olanlar Yunanlılardır. Bu katli-âmm, evvelden hazırlanmış değil idi. Fakat; Bergama vak'ası üzerine Yunan askerinin hâl-i heyecâna geldiğini bilen Yunan Kumandanlığı'nın askeri teskîn için tedâbir-i lâzime ittihâz etmesi cümle-i vezâifinden olmakla beraber bu husûs mümkün idi. Asabiyyet, yorgunluk ve korku taht-ı te'sirinde bulunan asâkir-i merkûme, ahâlî tarafından sebebiyyet verilmemiş olduğu halde müdafaadan mahrum sivil Türkleri hakiki mânâsıyla katli-âmmeylemişlerdir.

Menemen Kasabası'nda bulunan Yunan zâbitânı vazifelerini kat'iyen ifâ etmemişlerdir.

8- Vaz'iyet-i hâzıra gerçi daha iyi ise de Aydın Vilâyeti'nde sükûn henüz te'sis etmemiştir.

Anadolu'nun dâhiliyle olan muâmelât-ı ticâriye heman külliyyen tevakkuf etmiştir. İşbu vaz'iyetin, işgal neticesi olduğu ve Yunan asâkirinin işgal muntikasını artık tevsî etmemelerine rağmen asâkir-i merkûme ile muntazam asker a'dâdine dâhil olmayan Türkler arasında temâdî eden hâl-i harbden mütevellid bulunduğu muhakkaktır.

Eski eşkiyâ çeteleri rüesâsıyla müttehiden hareket etmekte olan Türk harekât-ı millîye rüesâsı kendilerine tâbi kuvvetlerin ba'zen akın icrâ etmelerini men' için muktezî nüfûzu hâiz değildirlen. Bundan dolayı memleketin vaz'iyet-i hazırasına aid mes'uliyetin bir kısmı rüesâ-yı mûmâ-ileyhümâ teveccüh ve isâbet etmektedir.

Bunların mes'uliyeti yanında diğer bir mes'uliyet teressüm ediyor ki, o da, bu güne kadar hareket-i millîye rüesâsı üzerinde hiçbir nüfûzu hâiz olmayan Türk Hükümeti'nin mes'uliyetidir.

KOMİSYON AZALARI'

"Komisyon Tarafından Arz Olunan Fezleke-i Netâyic

1- İşgal neticesi olarak İzmir'de ve Aydın Vilâyeti'nde tahaddüs eden vaz'iyet, esbâb-ı âtiyeden dolayı gayr-ı tabîdir.

A- Esas i'tibârıyla âsâyişin idâmesi gayesini istihdâf eden işgal, hakikat-ı hâlde ilhâkın bil-cümle evsâfi arz eylemektedir. Yalnız Yunan Mümessil-i âlisi (Komiser) müessir bir nüfûz isti'mâl etmektedir. Me'muriyetlerinde bırakılmış olan me'murîn-i Osmaniyenin artık hiç bir nüfûz ve selâhiyeti kalmamıştır. Me'murîn-i mumâileyhim artık İstanbul'dan emir almamakta ve Osmanlı polisi ile jandarmasının heman kâmilten ortadan kalkması neticesi olarak ittihaz ettikleri makarrâtın mevki-i icrâya vaz'ı için lâzım olan vesâitten mahrûm bulunmaktadır;

B- Yunanistan'a mevdû-i vazife, muvakkat bir mâhiyeti hâiz olduğu ve yalnız te'min-i âsâyiş maksadını istihdâf etmekte bulunduğu takdirde işgal, Yunanistan'a vazife-i mezkûre ile gayr-ı mütenâsib askerî fedâkârlıklar tahmîl eylemektedir;

C- Kaht tehlikesine ma'rûz kalan ahâlinin şiddetle muhtaç bulunduğu âsâyîş ve sükûnun avdetine, şekl-i hâzırıyla işgal, mânî teşkil etmektedir.

2- Komisyon'un fikir ve mütâlaasına göre:

A- Şâyed memleketin işgal-i askerî altında bulundurulmasından maksad-ı yegâne halkın emniyetini ve âsâyîş-i umûmînin bekâsını te'mînden ibâret ise işgalin Yunan askeri tarafından icrâ edilmeyib asya-yı suğrâda müttefikîn kıtaatı başkumandanlığı'nın emri altında bulunan müttefikîn askeri tarafından icrâ edilmesi muktezidir;

B- Memleketin yalnız Yunan askeri tarafından işgali, ancak havâli-i mezkûrenin Yunanistan'a tamâmen ve sûret-i kat'iyede ilhâkı, Sulh Konferansınca kat'iyen mukarrer bulunduğu hâl ü takdirde ibkâ edilmelidir.

Bu hâl ve takdirde, yani ilhâk mukarrer ise Türk kuvvetlerine karşı icrâ-yı hareket husûsunda Yunan Kumandanlığı'na serbestî bahşedilmelidir;

C- Nefs-i İzmir Şehriyle* Ayvalık Kasabası'nın hâricinde işgale tâbi olan havâlide Türk unsurunun Rum ve Yunan unsuruna fâikiyyeti şek ve şüpheden vâreste bulunduğu cihetle madde-i sâbıkada mevzû-ı bahs ilhâk keyfiyyeti milliyetlere hürmet edilmesini âmir bulunan düstûra müğâyir olacaktır.

Türk kavminin şimdiden selâbeti, tezâhür eden hissiyât-ı milliyesinin bu ilhâkı kabul etmeyeceğinin nazar-ı dikkate vaz'ını Komisyon cümle-i vezâiften addeder. Türk kavmi ancak kuvvet önünde yani Yunanistan'ın yalnız başına olarak, vevki, cüz'i bir ihtimal muvaffakiyetle sevk ve tahrîk edemeyeceği bir kuvve-i seferiyye karşısında serfûrû edecektir.

3- Esbâb-ı anifeye binâen Komisyon tedâbir-i âtiyenin ittihazını teklif eyler:

A- Yunan askerinin kâmilen veya kısmen işgal mntikasından bir an evvel geri alınıp yerine miktarca dana az müttefikîn kıtaatı ikâmesi;

B- Eğer Yunanların gurur-ı millisini halelden vikâye için Yunan askerinin bir kısmının emr-i işgale iştiraki taht-ı karara alınacak olur-

* İzmir'de sâkin Hıristiyanların adedi yüksek bir yekün tutmakta ise de Hıristiyan Rumlar ve Yunanlıların adedi Türklerin adedine nisbeten çok ağıdadır.

sa Yunan askerinin Türk kuvâ-yı Milliyesiyle doğrudan doğruya temâsına meydan kalmamak için asâkir-i merkûmenin işgal mıntıkası dahiline tevzi' ve taksimi;

C- Memleket müttetikîn kıtaatı tarafından işgal edilince jandarmanın beynel-müttetikîn zâbitler idâresi ve kumandası altında olarak icrâ-yı tensîkî husûsunun Hükümet-i Osmaniyeden talep edilmesi; Bu jandarma kuvvetinin mıntika-i meşgûlenin her tarafında âsâ-yişi te'mîn ile müttetikîn kıtaatının bu maksatla yerine kâim olabilecek bir hâl ve vaz'iyete bir an evvel gelmesi için sarf-ı mesâi edilmesi lâzımdır;

D- Osmanlı Hükümeti, jandarmanın tensîkatını icrâ ile beraber idâre-i mülkiyeyi iâdeten te'sis ile mükellef olacaktır.

4- Hareket-i milliye rüesâsı husûmet ve mahâlefetlerinin yalnız Yunanlılara müteveccih olduğunu defaat ile beyân ve ilân etmiş oldukları cihetle bâlâda ta'dât olunan tedâbir ittihaz edildiği takdirde rüesâ-yı mümâileyhimin müsellâhan mukâvemet etmeleri için ortada bir sebep kalmayacak ve Dersaâdet'deki hükümet-i merkeziye artık hâiz olmadığı nüfûzu tekrar iktisâb etmiş olacaktır.

Gayr-ı muntazam asâkirin terhisine artık mümânaat edilmemesi icâb edecektir. Aksi takdirde, İ'tilâf Devletleri gerek hareket-i milliye rüesâsı gerek erkân-ı hükümet vasıtasıyla sadâkat ve merbûtiyetleri hakkında Türkler tarafından vâkî olan te'mînâta ne dereceye kadar atf-ı ehemmiyet edilebileceğini nihayet anlayacaktır.

Komisyon A'zaları⁸⁰

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye'nin 24 Eylül 1919 tarihinde Sadâret'e sunduğu raporda; MTH'nin Aydın Vilâyeti'nde Yunan işgalinin devamının kâbil olmayacağına ve buna mutlaka bir çözüm bulunması gerektiği kanaatine vardığı, ancak, Barış Konferansı'nca alınacak kararın Yunanlılarca ne sûrette telâkki edileceğinin bilinmediği ifâde edilmiştir⁸¹.

11 Kasım 1919 tarihli Matin Gazetesinde, MTH raporunun tedkiki neticesinde Yüksek Konsey'in Yunan işgalinin devamına karar

80 Türkiye'de Yunan Fecâyı, Dâihliye Vekâleti Yayını, C. II, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1337, s. 281 vd.; Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti, Matbuat ve İstihbârât Matbaası, Ankara, 1338, s. 31 vd.; ATASE ARŞ. Kl. 306 Dos. 57-26 Fih. 205 (İtalyan gazetelerinden tercüme)

81 ATASE ARŞ. Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 60.

vereceği, Yunanlılardan, işgalleri altındaki muntıkayı genişletmemeleri ve müslüman halkaa işgal kuvvetleri arasında tekrar olay olmaması icabettirecek sebeplerden kaçınılmasına isteyeceği haberi verilmekteydi⁸². Nitekim MTH raporunun Yunan işgali hakkındaki menfî kararına rağmen Paris Konferansı, Venzelos'a bir ihtarda bulunmakla iktifâ etmiş; Yunan işgalinin muvakkat kaydıyla devamına karar vermiştir⁸³. Paris'teki Yüksek Meclis, 14 Kasım 1919 tarihinde yapmış olduğu toplantıda, MTH raporuna dayanarak Venizelos'a yazılması gereken mektup metnini kararlaştırmıştır. Venizelos'a gönderilen mektupta, işgalin geçici bir mahiyette bulunduğu belirtilmesine özellikle lüzum görüldüğü ve Konferansın, İzmir ve havâlisinin siyaseten ve kesin olarak kime ait olacağı konusunda hiç bir tesir icrâ etmeyeceğinin zannolunduğu yazılmıştır⁸⁴. Mektupta: "Yunan birliklerinin İzmir ve yöresini de facto (fiili) işgali sırf mevcut şartlar dolayısıyla kararlaştırılmıştır ve gelecek için yeni bir hak yaratmamaktadır. Bu, Barış Konferansı'nın Doğu sorununun yarattığı çeşitli problemleri çözümlene yetkisini hiçbir şekilde kısıtlamayan geçici bir tedbirden ibârettir." denilmektedir⁸⁵.

Aynı tarihlerde Paris'te çıkan Le Matin Gazetesinde, Barış Konferansı Yüksek Meclisi'nin MTH raporunun incelenmesinden sonra Yunan işgalinin bu bölgede devamına karar verdiği, Yunanlıların İzmir'de bulunmasının Türk Milli Hareketi'nin genişlemesine önemli ölçüde yardım ettiği görülmekle beraber, Yunan ordusunun çekilmesinin Hristiyan halka bazı kanlı misillemeler yapılmak neticesini doğuracağına hükmettiği haberi verilmektedir⁸⁶.

Yüksek Konsey netice itibarıyla MTH raporunu dikkate almamış, işgalin yarattığı güçlükler ve siyasi ihtilâflarla karşılaşmaktansa Yunan işgalinin Aydın Vilâyeti'nde kalmasına göz yummuştur.

Lloyd George, Yüksek Konsey'dekileri MTH raporunun yayınlanmaması konusunda ikna etmiştir. Avam Kamarası'nda Lloyd George ve sözcüleri, "Yunanistan Komisyon'da üye bulundurulmadığından raporun âdil olmadığını" ileri sürmüşlerdir. Amiral Bristol

82 ATASE ARŞ. Kl. 113 Dos. 180-409 Fih. 41

83 ATASE ARŞ. Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 80; Kl. 257 Dos. 8-12 Fih. 27 (Erkân-Harbiye-i Umûmiye Riyâseti'nin 3. Kolordu Kumandanlığı'na 22 Kasım 1919 tarihli cevabî şifresi)

84 Tayyib Gökbiçgin, Milli Mücadele Başlarken, C. II, Ankara, 1965, s. 181-182

85 Sağlamer, A.g.m., s. 10

86 Gökbiçgin, A. İçe., s. 182; Öztoprak, A.g.e., s. 97

ile bu konuda hatıratında şunları yazmıştır: “Tahkikat, mümkün olan en büyük dürüstlikle yürütülmüştür ve ileri sürülen deliller, tüm üyelerin oy birliğiyle mutâbık kaldıkları gerçek delillerdir. Bunlardan daha dürüst ve dört başı mâmur bir tahkikat tasavvur edemem. Bay Lloyd George’un raporu yayınlamamak için bahaneler uydurması basiretsizliktir ve davranışı gerçeklerin aydınlanmasını arzulamamasının sonucudur”⁸⁷.

İstanbul Hükümeti, MTH raporuna rağmen, Paris Barış Konferansı’nın Yunan işgalinin devamına karar vermesini 1 Ocak 1920 tarihinde İtilâf Devletleri Temsilcilerine bir nota vererek protesto etti. Bu notada, MTH’nin yaptığı tahkikat sonunda, Yunanlılar tarafından Türk halkına yapılan mezâlimin ortaya çıkarılmasına rağmen, Yunan kuvvetlerinin bu bölgede kalmasına karar verilmesinin hayal kırıklığına sebep olduğu ifade edildikten sonrada; halkın Yunan mezâliminden bir an evvel kurtarılması, İtilâf Devletlerince ilân edilen insaniyet ve adalet namına bir kere daha istenmiştir⁸⁸.

MTH, tahkikatını tamamlayıp gittikten sonra Anadolu’da Yunan mezâlimi devam etmiştir. Mustafa Kemal Paşa 2/3 Kasım 1919 tarihinde Heyet-i Temsiliye adına Harbiye Nezâreti’ne gönderdiği yazıda, MTH’nin dönmesinden sonra Yunanlıların ilk günlerdeki tavırlarını takındıklarını belirtmektedir⁸⁹. Harbiye Nezâreti’nin 3 Kasım 1919 tarihli Sadaret’e yazısında da aynı husus ifade edilmiştir⁹⁰. Paris Barış Konferansı’nın tavrının da Yunanlılara cesaret verdiği düşünülebilir.

Harbiye Nazırı Cemal Paşa, 3. Kolordu Kumandanlığı’na 23 Kasım 1919 tarihli cevabî yazısında, MTH’nin Aydın Vilâyeti’nin uğradığı felâketi tesbit etmesine ve Yunan işgalinin derhal geri alınmasını teklif etmesine rağmen Konferans’ın, Venizelos’a yalnızca bir ihtarda bulunmakla yetindiğini belirtmekte ve “her ne olursa olsun bir seneden beri mütemadiyen aleyhimizde vesika ve malûmat toplayan Konferans’a böyle lehimizde müdellil rapor arz edilmesi, sulh müzâkerâtı esnasında pek ziyade mühim ve kıymettar bir vesika-i tarihiyye olacağı şüphesizdir” demektedir⁹¹.

87 Sağlamer, A.g.m., s. 10

88 ATASE ARŞ. Kl. 85 Dos. 103-316 Fih. 43

89 ATASE ARŞ. Kl. 183 Dos. 24-92 Fih. 41; Kl. 257 Dos. 8-12 Fih. 10

90 ATASE ARŞ. Kl. 118 Dos. 81-423 Fih. 76-6

91 ATASE ARŞ. Kl. 186 Dos. 25-93 Fih. 126

Mustafa Kemal Paşa, TBMM'nde 24 Nisan 1920 tarihinde yaptığı konuşmada, "İzmir meselesini mahallinde tedkik eyleyen ve Anadolu'nun menâtik-ı muhtelifesinde tedkik ve tahlil için seyahatler yapan bütün Amerikalı ve Avrupalı zevât ve Heyet daima lehimizde efkâr ile meşbû olarak memleketlerine dönmüşlerdir. Bu zevat ve Heyet Avrupa ve Amerika efkâr-ı umûmiyesini milletimiz aleyhinde lâ-yuad vesâik ile tesmim ve tahrik eyleyen propagandalara tamamen galebe çalamamışsa da, mukarrerat'ı kat-iyye-i sulhiyemizin tesbitini deruhte eden Sulh Konferansı mehâlifi için az çok bir ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınmağa şâyân bir cereyan tevlidinde muvaffak olmuşlardı" demek suretiyle⁹² Cemal Paşa ile aynı faydaları mülâhaza etmekteydi.

Ali Türkgeldi, "Tahkik Komisyonu ve raporu Türkiye'de yeniden ümitler uyandırmış ise de müsbet bir netice vermedi. Bu iki teşebbüsten de bir muvaffakiyet elde edilememesi, artık Türk hukukunun diploması tarihiyle değil, ancak kuvvetle müdafaa edilebileceğine tereddüde mahal bırakmamakta idi. Bunun için sâlim düşünceler, necat ümitlerini Anadolu'da başlayan mücâhede-i milliyenin inkişâfına intizarda bulunmakta idiler." demektedir⁹³.

22 Mart 1920 de toplanan İzmir Şimal Mıntıkası Kuvâ-yı Milliye Heyet-i Umûmiyesi kararlarında bu konuda, Yunan işgalinin devamına karar verilmesinin Türklere vatanlarının kurtuluşu için her türlü harekâta mâlik olmak hakkını verdiği belirtilmiştir⁹⁴.

92 TBMM Zabıt Ceridesi, C. I, s. 27

93 Âli Türkgeldi, Mondros ve Mudanya Mütârekelerinin Tarihi, Ankara, 1948, s. 118-119

94 Apak, A.g.c., s. 100